

Good Governance: On the Theoretical and Operational Effectiveness of a Concept

Mahdi Omidi * Assistant Professor of Sociology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

Good governance emerged as a central agenda in public policy and development discourse in the late twentieth century. Initially promoted by the World Bank and other international organizations, it emphasized principles such as accountability, transparency, the rule of law, institutional effectiveness, and anti-corruption. The concept sought to provide an institutional framework for sustainable and equitable development. Good governance is often equated with effective institutions and is assumed to have a reciprocal relationship with economic growth, poverty reduction, and policy effectiveness. The literature on good governance largely originates from

---

* Corresponding Author: Mahdi_omidi@atu.ac.ir

How to Cite: Omidi, M. (2025). Good governance: On the theoretical and operational effectiveness of a concept. *State Studies*, 11 (43), 1 – 50. doi: [10.22054/tssq.2026.85628.1659](https://doi.org/10.22054/tssq.2026.85628.1659)

international financial institutions, most notably the World Bank, the International Monetary Fund, and the United Nations. These organizations link governance quality to institutional capacity, market efficiency, and effective public management. Empirical studies frequently report positive correlations between governance indicators and economic growth, income levels, and poverty reduction. At the same time, critical scholarship challenges these findings by questioning issues of causality, the validity of measurement, and claims of contextual neutrality. Comparative research highlights cases in which economic growth occurred in the absence of good governance indicators, as well as instances where strong governance scores failed to deliver meaningful development outcomes. Therefore, despite its widespread adoption, the concept has attracted substantial criticism. These critiques challenge both its theoretical coherence and its practical applicability across diverse sociopolitical contexts. In this respect, the current study aimed to revisit the notion of good governance, drawing on historical instances and accumulated empirical evidence. The specific research questions are as follows: What are the conceptual meanings and implications of good governance as promoted by international organizations? How has this discourse evolved over the past three decades? And what have been its practical outcomes, strengths, and limitations in the fields of public policy and development?

Materials and Methods

The present study adopted a critical review methodology based on qualitative analysis of key international policy documents and academic literature on governance and development.

Results and Discussion

The findings indicated that good governance functioned both as a theoretical construct and as an operational policy agenda, shaping development interventions globally throughout the 1990s and early 2000s. International organizations framed governance primarily as a set of institutional qualities—such as regulatory effectiveness, control of corruption, and rule of law—intended to reduce transaction costs and enhance market performance. Empirical studies supporting this agenda reported positive correlations between governance indicators and economic growth, foreign direct investment, and public sector efficiency. These findings played a major role in legitimizing governance-based conditionality in development assistance. However, closer examination revealed substantial limitations. First, the causal relationship between governance and development remains contested. While some studies suggest that improvements in governance drive economic growth, others point to reverse or bidirectional causality, or argue that a minimum level of economic development is a prerequisite for successful governance reforms. Second, the presumed universality of governance prescriptions proved problematic. Countries with diverse historical trajectories, political systems, and institutional legacies were subjected to standardized reform packages, often with limited success. Third, the operationalization of good governance resulted in

excessively broad and ambitious reform agendas that exceeded the administrative and political capacities of many developing states.

The findings further showed that governance reforms were frequently implemented in highly constrained environments characterized by weak institutions, limited resources, low legitimacy, and fragmented societies. In such contexts, governance indicators often functioned as aspirational goals rather than achievable benchmarks. Moreover, international organizations tended to prioritize formal institutional reforms and the adoption of best practices, leading to isomorphic imitation rather than genuine capacity-building. As a result, many governance reforms failed to deliver their intended outcomes, despite extensive policy adoption. Overall, the evidence suggests that while good governance contributed to re-centering the state within development discourse, it struggled to translate theoretical ideals into context-sensitive and effective practice. Concerning the good governance agenda, the analysis highlighted a fundamental tension between normative ambition and practical feasibility. While the concept successfully reasserted the importance of institutions and the state, it underestimated the political and historical conditions necessary for meaningful reform. Governance was often treated as a technical issue rather than a deeply political process. This de-politicization limited the effectiveness of reforms and obscured the power relations embedded in institutional change. Furthermore, the expansion of governance objectives diluted priorities and overwhelmed implementation capacities. These shortcomings help explain the gradual decline of good governance as a dominant

development paradigm.

Conclusion

The good governance agenda possessed several important strengths that initially contributed to its prominence in development and public policy discourse. Most notably, it re-centered the state after decades of market-oriented approaches that had marginalized public authority. At the same time, it moved beyond a narrowly state-centric perspective by emphasizing the interconnected roles of the market and civil society, thereby encouraging more participatory forms of policymaking. Network-based interpretations of governance further enriched this view by conceptualizing the state as an open and interactive system, dependent on continuous engagement with social, political, and economic actors. Nevertheless, these strengths were gradually overshadowed by fundamental weaknesses. Chief among them was the excessive expansion of the good governance agenda, which transformed it into a comprehensive and highly ambitious reform package that exceeded the administrative, political, and institutional capacities of many developing countries. Although enhancing state capacity was one of the declared objectives of good governance, the successful implementation of this agenda itself presupposed the existence of capacities that were largely absent. As a result, goals and means became conflated, and governance reforms were caught in a self-reinforcing cycle of unmet expectations and ever-expanding prescriptions. Furthermore, international organizations largely equated governance reform with institution-building based on best practices, often neglecting political stability, historical context,

and social conditions. This approach encouraged isomorphic imitation rather than genuine capacity development. Ultimately, the central weakness of good governance lies in its insufficient attention to the actual capacities of implementing states, underscoring the need for context-sensitive and politically informed approaches to governance reform.

Keywords: Good governance, Public policy, Institutional capacity, State capacity, Development policy, International organizations.

حکمرانی خوب: در باب کارایی نظری و عملیاتی یک مفهوم

استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مهدی امیدي *

چکیده

دستور کار «حکمرانی خوب» طی دو دهه پایانی قرن بیستم به یکی از گفتمان‌های مسلط در عرصه سیاست و سیاست‌گذاری عمومی تبدیل شد. این گفتمان که نخست در قالب مجموعه‌ای از طرح‌های مدیریت توسعه توسط بانک جهانی و دیگر نهادهای بین‌المللی مطرح شد، بر مؤلفه‌هایی چون پاسخگویی، شفافیت، حاکمیت قانون، اثربخشی نهادها، و مقابله با فساد تأکید دارد و تلاش می‌کند چارچوبی نهادی برای توسعه پایدار و منصفانه ترسیم کند. در ادبیات نظری، حکمرانی خوب هم‌ارز با نهادهای مؤثر قلمداد می‌شود و رابطه‌ای دوسویه با رشد اقتصادی، کاهش فقر و اثربخشی سیاست‌های عمومی دارد. با این حال، گفتمان/پروژه مذکور به دلایلی چون طولانی بودن دستور کارها، بی‌توجهی به زمینه‌های سیاسی و اجتماعی، و تحمیل الگوهای یکسان به کشورهای متنوع، با انتقادات گسترده‌ای مواجه شده است. منتقدان گاه آن را ابزاری در خدمت نظم نئولیبرال جهانی می‌دانند و گاه فاقد کارایی اجرایی در زمینه‌های مختلف به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه تلقی می‌کنند. در ایران نیز این دستور کار تقریباً هم‌زمان با کاربرد جهانی آن مطرح شد و در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ شمسی جایگاهی ویژه در متون سیاست‌گذاری پیدا کرد؛ اما بدون نقد جدی و بازاندیشی نظری، به تدریج جای خود را به مفاهیمی همچون توانمندسازی دولت داد. این مقاله مروری-انتقادی، به بررسی زمینه‌های ظهور، تحولات نظری، چالش‌های اجرایی و پیامدهای این مفهوم و طرح‌های مرتبط با آن در سطح بین‌المللی می‌پردازد.

واژگان کلیدی: حکمرانی خوب، سیاست‌گذاری عمومی، نهادها، ظرفیت دولت

مقدمه

حکمرانی خوب، دستور کاری است که طی حدود دو دهه بر ادبیات سیاست‌گذاری عمومی در جهان مسلط بود. گستره کاربرد آن و جامعیت پروژه-هایی که در ذیل این دستور کار طراحی شدند، حکمرانی خوب را به گفتمانی تبدیل کردند که اگرچه از نیمه دوم دهه ۲۰۰۰ استفاده از آن به طرز چشمگیری کاهش یافت - و در سال‌های اخیر جایگزین‌های متعددی برای آن مطرح شده است - همچنان می‌توان رد و نشان آن را در اسناد مختلف سیاست‌گذاری در سطوح مختلف جهانی و محلی پیدا کرد. در ایران نیز تقریباً در همان دوره شاهد کاربرد وسیع این واژه در تحقیقات دانشگاهی و گفت‌وگوها در حوزه‌های کلان سیاست‌گذاری بودیم. اکنون با طی زمان کافی برای بررسی علمی یک پدیده و در شرایطی که جایگزین‌های این مفهوم، اغلب مشکلات نظری و عملی مشابهی دارند می‌توان به نقاط قوت و ضعف آن از دید گسترده‌تری پرداخت.

در این تحقیق به دنبال آن هستیم که با بررسی اسناد مربوطه به این پرسش‌ها پاسخ دهیم: معانی و دلالت‌های حکمرانی خوب به‌عنوان یک سازه مفهومی استفاده‌شده توسط سازمان‌های بین‌المللی چیست؟ این سازه مفهومی در قالب یک گفتمان^۱ طی سه دهه اخیر چگونه تحول یافته است؟ به‌عنوان یک دستور کار اجرایی، محدوده و پیامدهای استفاده از آنچه بوده است؟ در نهایت نقاط قوت و ضعف این دستور کار/گفتمان و فرصت‌ها و تهدیدهای آن برای حوزه‌های

---

۱ شایان‌ذکر است که اگرچه به‌واسطه جایگاه عملیاتی حکمرانی خوب و پروژه‌های اجراشده در ذیل آن، چنین دستور کاری از همان آغاز به گفتمانی گسترده با ابعاد و دقایق متنوع بدل شده است اما شیوه تحلیل و بررسی ما در این تحقیق از نوع تحلیل گفتمان نیست و استفاده از مفهوم گفتمان در اینجا صرفاً به‌منظور استفاده از دلالت‌های عملی این واژه صورت می‌پذیرد.

سیاست‌گذاری و توسعه چه بوده‌اند.

به‌عنوان یک مقاله مروری - انتقادی که با اتکا بر بررسی آثار و اسناد اصلی در ادبیات مربوطه تدوین شده است، در بخش اول به بررسی تعاریف حکمرانی خوب می‌پردازیم و سپس سیر تحول آن را مورد بررسی قرار خواهیم داد. سپس، دیدگاه‌های مقوم و منتقد را بررسی خواهیم نمود. آثاری که مبنای تولید مقاله حاضر قرار گرفته‌اند، از میان گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی (به‌ویژه سه سازمان مهم مالی و سیاسی) و نیز متون نگاشته شده توسط صاحب‌نظران برجسته در این حوزه انتخاب شده‌اند. وجه مشترک تمامی آن‌ها، تأثیرگذاری مستقیم یا غیرمستقیم بر دستور کار حکمرانی خوب و شکل دادن به تحولات نظری و عملی آن است.

۱- حکمرانی خوب چیست؟

پیش از تعریف این اصطلاح لازم است هم‌ارزی آن را با دو مفهوم دیگر توضیح دهیم. در چارچوب گفتمان حکمرانی خوب، واژه "حکمرانی" محوریت دارد و "حکمرانی خوب" چیزی جز وجه ایجابی و مثبت آن نیست. در این گفتمان مفهوم "نهاد" نیز به‌عنوان هم‌ارز و جایگزین مفهوم حکمرانی استفاده می‌شود. اگرچه در خارج از گفتمان مذکور رابطه هم‌ارزی ضرورتاً وجود ندارد، اما در اینجا این مفاهیم همچون دقایق گفتمانی، رابطه هم‌ارزی پیدا می‌کنند و اغلب به جای هم به کار می‌روند. از همین رو، در آغاز به بررسی تعاریف حکمرانی می‌پردازیم. با توجه به پیشگامی بانک جهانی در توسعه مفهومی و هژمون شدن این گفتمان، تمرکز بیشتری بر تعاریف مدنظر این سازمان خواهیم داشت.

در گزارش توسعه جهانی سال ۱۹۹۱ بانک جهانی، حکمرانی این‌گونه تعریف

می شود: «شیوه اعمال قدرت^۱ برای مدیریت منابع اجتماعی و اقتصادی یک کشور با هدف دستیابی به توسعه» (WB,1991a:1).

در این گزارش، پرداختن به حکمرانی ناشی از دغدغه بانک جهانی نسبت به مدیریت صحیح توسعه عنوان می شود و از آن رو تأکید شده است که حکومت^۲ حامل نقش کلیدی در تأمین دو مجموعه از کالاهای عمومی است که به طور مستقیم به توسعه مربوط هستند: قوانینی که به بهبود کارایی عملکرد بازارها می انجامند و تصحیح شکست بازار. به منظور تأمین مناسب این دو مجموعه لازم است چهار بعد^۳ حکمرانی (فراتر از صرف مدیریت بخش عمومی) مورد توجه قرار بگیرند: مسائل مربوط به ظرفیت و کارایی در مدیریت بخش عمومی؛ پاسخگویی؛ پیش بینی پذیری و چارچوب حقوقی توسعه (WB,1991a:7-12). برای توضیح مبسوط این ابعاد به صفحات ۲۷ تا ۵۷ همان گزارش رجوع کنید. ابزارهایی^۴ نظیر مقابله با فساد، تمرکززدایی، سازوکارهای شنیدن صداهای مختلف و نظارت، مشارکت عمومی، سازوکارهای تضمین اجرای قوانین، بهبود دستگاه قضایی و تغییر در سیاست های تدارک و تأمین [کالاهای عمومی] برای تعیین بخشی به ابعاد چهارگانه حکمرانی طراحی شده اند (WB,1991a).

همچنین سه جنبه^۵ از حکمرانی وجود دارد شامل: شکل رژیم سیاسی؛ فرایند اعمال اقتدار^۶ برای مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی کشور؛ و ظرفیت حکومت ها برای طراحی، تدوین و اجرای سیاست ها و انجام کارکردهای

---

1 power

۲ "دولت" ما به ازای واژه state و "حکومت" معادل با واژه government است.

3 dimension

4 .means

5 aspect

6 authority

حکومت که بانک تنها بر دو جنبه آخر تمرکز می کند (WB,1991,a:23). زیرا کیفیت حکمرانی از نظر بانک ارتباطی با نوع رژیم ندارد (WB,1991b: 132-133).

در نهایت حکمرانی خوب همان وجه درست حکمرانی است که در آن ابعاد مذکور تحقق می یابند و ابزارهای مربوطه به درستی استفاده می شوند و برای خلق و ابقای محیطی که توسعه منصفانه^۱ و قوی را تسریع می کند، محوری است. ضمن آنکه مکملی ضروری برای سیاست های اقتصادی دولت نیز هست (WB,1991a). از این رو، گاه با عنوان "مدیریت صحیح توسعه" از آن یاد می شود (WB,1992:1).

بانک جهانی در سند دیگری حکمرانی را این گونه تعریف می کند: «سنت ها و نهادهایی که از طریق آن ها اقتدار در یک کشور اعمال می شود» (WB,2007:2) و سه حوزه را در برمی گیرد: فرایند انتخاب و جابجایی و نظارت بر آن ها؛ ظرفیت حکومت برای تدوین و اجرای سیاست های مناسب؛ احترام شهروندان و دولت به نهادهایی که تعاملات اجتماعی و اقتصادی میان آن ها را هدایت می کند. برای هر یک از این حوزه های حکمرانی دو شاخص مطرح شده و حکمرانی در مجموع شش شاخص را در برمی گیرد:

۱. شنیدن صداهای مختلف و پاسخگویی
۲. ثبات سیاسی و فقدان خشونت / تروریسم
۳. اثربخشی حکومت
۴. کیفیت تنظیم گری
۵. حاکمیت قانون

۶. کنترل فساد (Kaufmann et al, 2010: 4-6; WB, 2007: 2).

شاخص‌های مزبور، که توسط کافمن و همکارانش تدوین شده‌اند، با عنوان شاخص‌های جهانی حکمرانی^۱ از سال ۱۹۹۶ مبنای سنجش این متغیر بوده- اند (برای توضیح چگونگی شکل‌گیری و منابع ایجاد این شاخص‌ها و نیز اعتبار و پایگاه‌های داده مربوطه بنگرید به (Kaufmann et al, 1999)

این سازمان در سند دیگری، حکمرانی را چارچوب پیش‌بینی پذیر و شفاف از قوانین و نهادها برای هدایت کسب و کارهای خصوصی و عمومی به منظور دستیابی به توسعه پایدار تعریف می‌کند (WB, 1994: xii). سازمان ملل نیز حکمرانی را به مثابه اعمال اقتدار اقتصادی، سیاسی و اجرایی برای مدیریت امور یک کشور در تمامی سطوح تعریف می‌کند که شامل سازوکارها، فرآیندها و نهادهایی است که از طریق آن‌ها شهروندان و گروه‌ها به بیان منافع، اعمال حقوق قانونی، عمل به تعهدات و میانجیگری اختلافات می‌پردازند (UNDP, 1997: 2,3؛ برای سایر تعاریف و شاخص‌های مرتبط با حکمرانی رجوع کنید به Grindle, 2007: 555-557; Weiss, 2000: 795-797; Boas, 1998: 119-120; Earle & Scott (2010); Grindle, 2010: 1-3; Kaufmann (etal, 2010

در مجموع واژه حکمرانی برای اشاره به اعمال اقتدار درون یک قلمرو معین مورد استفاده قرار می‌گیرد و اگرچه برای بسیاری از موقعیت‌هایی استفاده می‌شود که هیچ نظام سیاسی رسمی در آن‌ها وجود ندارد، اما همچنان دال بر فرایندی سیاسی است: ایجاد وفاق و یا کسب رضایت برای اجرای یک برنامه در حوزه‌ای که بسیاری از منافع متضاد در آن نقش بازی می‌کنند. این واژه ارتباط ضروری با دولت ندارد اما به مسائل اساسی نظم سیاسی (از جمله اثربخشی و مشروعیت)

اشاره می‌کند و قادر است بخشی از گفتگوها درباره امر عمومی را از قلمرو حکومت به چارچوب عمومی‌تری هدایت کند (Hewitt de Alcantara, 1998:105-106). چارچوبی که با رژیم مرتبط است نه حکومت. رژیم، مجموعه قوانین اساسی برای سازمان‌دهی حوزه عمومی را تشکیل می‌دهد. در عین حال حکمرانی و حکومت، هر دو، به فعالیت‌های هدفمند و نظام‌های قانون راجع‌اند؛ در حالی که حکومت به سیاست‌های^۱ تدوین‌شده‌ای که توسط اقتدار رسمی حمایت می‌شوند اشاره دارد، حکمرانی به فعالیت‌هایی راجع است که توسط اهداف مشترک حمایت می‌شوند. فعالیت‌هایی که ممکن است از اقتدار رسمی و قانونی یا غیر آن ناشی شوند. حکمرانی، نهادهای حکومتی را در برمی‌گیرد؛ اما به همان اندازه نهادهای غیررسمی و غیر حکومتی را نیز که در حوزه عمومی فعالیت می‌کنند، شامل می‌شود (Boas, 1998:119-120). بنابراین حکمرانی به تمامی فرایندهای هدایت و اداره امور^۲ اشاره دارد؛ چه این فرایندها از سوی دولت، بازار و شبکه انجام شوند و چه از طریق خانواده، قبیله، سازمان‌های رسمی و غیر رسمی، قوانین، هنجارها، قدرت یا زبان (Bvir, 2012:1).

علی‌رغم تفاوت‌هایی که میان تعاریف مختلف حکمرانی وجود دارد، سه عنصر مشترک در تقریباً تمامی آن‌ها دیده می‌شود: فرایندی که از طریق آن قدرت (یا اقتدار) برای مدیریت امور جمعی یک اجتماع^۳ (یا کشور، جامعه یا ملت) اعمال می‌شود (Gisselquist, 2012:4).

---

۱ در این مقاله واژه "سیاست" به‌عنوان برابر نهاد policy به کار می‌رود و "politics" حوزه سیاست" و گاه "امر سیاسی" ترجمه می‌شود. لازم به ذکر نیست که اصطلاح "امر سیاسی" صرفاً در این بستر مورد استفاده قرار می‌گیرد و در متون دیگر ما به ازاهای دیگری دارد.

2 all processes of governing

3. community

همچنین تعدادی مؤلفه کلیدی در طیف کثیر تعاریف حکمرانی وجود دارد: دموکراسی نمایندگی، حقوق بشر، حاکمیت قانون، مدیریت عمومی کارا^۱ و مؤثر^۲، شفافیت و پاسخگویی، اهداف توسعه گرایانه، انصاف^۳ و طیف متنوعی از سیاست‌ها، برنامه‌ها و نهادهای سیاسی و اقتصادی. مورد آخر خود شامل عوامل متعددی است از جمله: انتخابات، مجلس قانون‌گذاری، رسانه‌های آزاد، تضمین حقوق مالکیت، فقرزدایی، ارائه خدمات عمومی کارا، آموزش و بهداشت، ثبات بخشی به اقتصاد کلان، تأمین امنیت، مقابله با فساد، تمرکززدایی و مدیریت مؤثر مالی عمومی (Earle & Grindle, 2010; Gisselquist, 2012:8; Scott, 2010).

هریک از تعاریف بر تعدادی از مؤلفه‌های مزبور تأکید می‌کنند. به طور مثال سازمان ملل اغلب بر شاخص‌های سیاسی تأکید دارد تا جایی که حتی در برخی اسناد، حکمرانی خوب را نه با رشد اقتصادی بلکه با دموکراسی، توسعه انسانی و توانمندسازی پیوند می‌دهد. حتی نگاه حکمرانی خوب و حکمرانی دموکراتیک را بجای هم به کار می‌گیرد. در مقابل، بانک جهانی عمدتاً بر شاخص‌های اقتصادی تأکید دارد و شاخص‌های سیاسی را، حتی در مواردی که آن‌ها را ذکر می‌کند، در دستور کار قرار نمی‌دهد. صندوق بین‌المللی پول^۴ نیز عمدتاً بر عناصری تأکید دارد که با ثبات اقتصاد کلان پیوند داشته باشد (IMF, 1998; UNDP, 1997).

همچنین گفتمان حکمرانی بر دستور کار گروه‌های مختلف سیاسی سایه انداخته و همین امر سبب استفاده‌های متضاد ایدئولوژیک از آن شده است. مثلاً

---

1 Efficient

2 Effective

3 Equity

4 International Monetary Fund (IMF)

پیروان جریان‌های راست سیاسی آن را با نظم، حاکمیت قانون و بازار آزاد پیوند می‌دهند و چپ‌گرایان با انصاف، حمایت‌گرایی و نقش مثبت و ایجابی دولت (Grindle, 2010: 3; Hewitt de Alcantara, 1998: 105- 106).

۲- تحلیلی بر پیشینه نظری و تاریخی

چنانکه دیدیم، جریان‌های مختلف فکری، هریک به نحوی دستور کار حکمرانی خوب را از آن خود کرده‌اند. از این رو سخن گفتن از دلالت‌ها و تاریخچه این مفهوم تا حدود زیادی به گفتمانی وابسته است که این مفهوم در آن تعریف می‌شود. با این حال می‌توان مهم‌ترین عوامل سیطره این دستور کار را به شرح زیر برشمرد:

۱-۲. بحران در سیاست‌های توسعه و پاسخ به آن‌ها

پس از شکست استراتژی‌های توسعه دولت‌محور طی دهه‌های بعد از جنگ جهانی دوم، بازارگرایی به مثابه استراتژی جایگزین سیطره پیدا کرد (Peet & Hartwick, 2015: ch2). بعد از بحران بدهی‌ها که از دهه ۱۹۷۰ در آمریکای لاتین آغاز شد و در دهه ۱۹۸۰ گسترش پیدا کرد، برنامه‌های موسوم به تعدیل ساختاری با هدف کاستن از مداخله دولت در اقتصاد، تثبیت اقتصاد کلان و محوریت بخشیدن به بازارها به عنوان سازوکارهای اصلی تولید، توزیع و استفاده از منابع، در بسیاری از کشورهای دنیا به اجرا درآمدند (Craig & Porter, 2006: ch3؛ برای روندها و پیامدها بنگرید به Kelly, 1999).

بنیادهای نظری و عملیاتی برنامه‌های تعدیل ساختاری، در آغاز دهه ۱۹۹۰ با عنوان اجماع واشنگتن^۱ صورت‌بندی شدند. جان ویلیامسون این اصطلاح را رواج

داد و آن را ذیل ده اقدام سیاستی شامل انضباط مالی، آزادسازی نرخ بهره، خصوصی‌سازی و ... مدون نمود (Williamson, 2000: 252-253). با این حال طی دهه‌های ۸۰ و ۹۰، برنامه‌های تعدیل ساختاری نیز (که توسط گفتمان‌های چپ در چارچوب مفهوم فراگیر تر نئولیبرالیسم مورد تحلیل قرار می‌گیرند) و جوه منفی خود را نشان دادند و اجماع و اشنگتن مورد انتقاد جریان‌های مختلف فکری قرار گرفت (برای نقدهای رادیکال بنگرید به Fine, 2003 و برای نقدهایی از دل جریان اصلی علم اقتصاد بنگرید به: (Rodrik, 2006; Stiglitz, 1998a) برای پاسخ به نقدها بنگرید به (Williamson, 2000). مجموعه این نقدها باعث شد که حتی بانک جهانی که بزرگ‌ترین مدافع طرح‌های تعدیل ساختاری و اجماع و اشنگتنی بود، این طرح‌ها را نیازمند اصلاحات پیچیده ببیند (WB, 1994: 19). از نظر متخصصان بانک جهانی، ضمن پذیرش ضرورت کاهش مداخلات دولت در سیاست‌های تشویقی و استفاده کارا از منابع عمومی و از میان بردن کسری‌های مالی، لازم بود فضای رشد ناشی از سیاست‌های تعدیل در چارچوب نهادی برای مدیریت توسعه بهبود یابد. حکمرانی خوب برای خلق و تداوم چنین محیطی، که لازمه توسعه قدرتمند و منصفانه است، ضرورت دارد. ضمن آنکه مکملی ضروری برای سیاست‌های درست اقتصادی نیز هست (WB, 1999: 3-5).

در راستای ینش مذکور، بانک جهانی در اواسط دهه ۱۹۹۰ "چارچوب جامع توسعه"^۱ را مطرح نمود و بار دیگر مسائلی نظیر فقرزدایی، دستیابی به رشد اقتصادی پایدار، توسعه منصفانه و فراگیر را در اولویت برنامه‌های خود قرار داد (Stiglitz, 1998a, 1998b; Pender, 2001). در این چارچوب بود که گفتمان

حکمرانی خوب سیطره پیدا کرد.

دیدگاه‌ها در خصوص تبعیت دستور کار حکمرانی [خوب] از اجماع واشنگتنی متعارض‌اند. دیدگاه‌های چپ، حکمرانی خوب را ادامه همان دستور کارهای نئولیبرال اجماع واشنگتنی می‌دانند (Saad-Filho, 2011; Hout, 2007; Robison, 2009; Fine, 2003). در این دیدگاه‌ها دستیابی به سلطه همه‌جانبه بازار مستلزم چیزی بیش از خودداری برنامه‌های تعدیل ساختاری از اراده سیاسی توسط دولت‌ها تلقی می‌شود و ضرورت طرح مساله حکمرانی را ایجاب می‌کند (Craig & Porter, 2006: 69). اما دیدگاه‌های انتقادی جریان اصلی علم اقتصاد، طیف گسترده‌تری را شامل می‌شوند و باورهای متنوع‌تری دارند (Rodrik, 2006; Gisselquist, 2012; Nanda, 2006; Kaufmann, 2003; ۱۴۰۱؛ پلاتنر، ۱۴۰۱؛ رادریک، ۱۴۰۱). وجه مشترک این دسته دیدگاه‌ها، پذیرش پیامدهای منفی اجماع واشنگتن است و علی‌رغم آنکه برخی از آن‌ها دستور کار حکمرانی را نیز به چالش می‌کشند، معتقدند که می‌توان از طریق نقد و بسط آن، مشکلات اجماع واشنگتنی را برطرف کرد. نقطه اتکای تمامی آن‌ها بازتعریف رابطه دولت و اقتصاد در چارچوب مفهوم حکمرانی است.

۲-۲. بازگشت دولت

چنانکه گفتیم مشکلات برآمده از استراتژی‌های دولت‌محور دهه‌های بعد از جنگ جهانی دوم، ضدانقلابی را در ادبیات توسعه به وجود آورد که معتقد بود با عقب‌نشینی دولت، فضا برای توسعه بازار و جامعه مدنی باز خواهد شد (پیت و هارت ویک، ۱۳۸۴: ۷۶-۸۴). با این حال مجموعه گسترده‌ای از عوامل سبب بازگشت دولت، با مختصات جدید، به ادبیات توسعه شدند. این مسائل را به طور خلاصه می‌توان این‌چنین برشمرد:

- نقش بی‌چون و چرای دولت در توسعه سریع ببرهای آسیایی.
- گذار آشوبناک کشورهای جداشده از بلوک شرق به اقتصاد بازار که به پذیرش ضرورت تنظیم قوانین برای کارکرد مناسب بازار و نظارت بر اجرای درست آن‌ها منجر شد؛ وظیفه‌ای که تنها از عهده دولت‌های توانمند برمی‌آید.
- مساله گذار به دموکراسی و هم‌زمان گسترش دولت‌های شکننده و فروپاشیده طی دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ و نیز برآمدن انواع گوناگون نظام‌های سیاسی در قالب نئوپاتریمونیال، شبه دموکراتیک، ... که بار دیگر توجه را به مساله ماهیت رژیم و نوع دولت برانگیخت. به‌ویژه آنکه دستگاه‌های نظری موجود قادر به درک پیچیدگی‌های این نظام‌ها نبودند و لازم بود انقلابی در ادبیات مربوطه پدید بیاید؛ انقلابی نظری که دولت در مرکز آن قرار داشت.
- فساد گسترده در بسیاری از دولت‌های مذکور، مسائلی نظیر نهادها و حکمرانی را در مرکز توجه قرار داد (برای درک دقیق و کاملی از مجموعه روندهای مذکور بنگرید به: هانتینگتون، ۱۳۷۰؛ چانگ، ۱۳۹۸؛ بروکر، ۱۳۸۳؛ اوتاوی، ۱۳۸۶؛ Evans et al, 1994; Kohli, 2004; Page).

۲-۳. جریان‌های جدید در مطالعات مدیریت و توسعه

چنانکه گفتیم برآمدن انواع نظام‌های سیاسی و پیچیدگی در ساختار دولت‌ها، نیاز به تحول در علوم اجتماعی را آشکار ساخت. در حوزه‌های اقتصاد و مدیریت به‌ویژه دو جریان، ضرورت پرداختن انتقادی مجدد به مسائل دولت و حکمرانی را گوشزد کردند: نو نهادگرایی^۱ و مدیریت دولتی جدید^۲ (Harrison, 2005). مدیریت دولتی جدید بر کاهش شدید مداخلات دولت و کنترل و تحریک

---

1 New institutionalism

2 New public management

رفتارها از طریق محرک‌های عقلانی نظیر پاداش، شفافیت و رقابت تأکید داشت (Harrison, 2005; Hughes, 1998). نو نهادگرایی نیز در پیوند با اقتصاد سیاسی جدید با تأکید بر دولت به مثابه قاعده‌گذار و اهمیت محوریت قواعد بازی اقتصادی، ضرورت ایجاد محیط نهادی مناسب برای عملکرد اقتصادی را یادآور شد (نورث، ۱۳۷۷). بدین ترتیب، در چارچوب کلی دیدگاه‌های عقل‌گرا و فردگرا، ضرورت پرداختن به مساله حکمرانی برای کارکرد مناسب اقتصاد مورد توجه قرار گرفت.

۲-۴. پایان جنگ سرد: تغییر در ماهیت کمک‌های بین‌المللی

در دوران جنگ سرد، صرف وفاداری یک کشور به یک بلوک، آن را در معرض کمک قدرت‌های بزرگ جهانی قرار می‌داد، از این رو نوعی مشروط بودن از سوی خارج^۱ وجود داشت که هیچ الزامی برای ساختاردهی به فرایندهای اداره و سیاست‌گذاری و اولویت‌های سیاستی کشورها ایجاد نمی‌کرد. در این دوران اهدافی نظیر فقرزدایی، بدون آنکه کشورها جذب بلوک مقابل شوند، محوریت داشتند و از مداخله در امور سیاسی دولت‌ها جلوگیری می‌کردند. اما پس از دوران جنگ سرد، فصل جدیدی از مشروطیت‌ها ایجاد شد. یعنی شروطی سیاسی که معطوف به داخل کشور^۲ بوده و با ساختار و عمل نهادهای کشورهایی مرتبط بودند که کمک‌های مالی را از قدرت‌های بزرگ دریافت می‌کردند. در چنین شرایطی، لازم بود که حکومت‌ها شرایط لازم برای دریافت کمک‌های مالی را به وجود آورند (Nanda, 2006; Arndt & Oman, 2006; Doornbos, 2001).

1. externally oriented conditionality

2. Internally directed political conditionalities

۵-۲. جهانی‌شدن: بازیگران و روندهای جدید

تغییر نگاه نسبت به دولت، آن را بار دیگر در مرکز توجه قرار داد اما نه به شیوه سابق. در موج جدید جهانی‌شدن، ظهور بازیگران غیردولتی که سیاست‌های عمومی را از محدوده نفوذ دولت‌ها دور می‌کردند، به اشکالی از دولت‌ها شکل داد که با الگوی وستفالیایی مبتنی بر سه گانه قلمرو، جمعیت و اقتدار انطباق نداشت (Weiss,2000; Wb,1997).

همچنین در این وضعیت جدید، گسترش سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی، ایده خلق بازارها از طریق اصلاح سیاستی را به صورت روزافزون در ذیل وظیفه مهار ریسک‌های بازار از طریق حکمرانی خوب قرار داد. این تمرکز بر حکمرانی، به جهان سرمایه‌گذاران خصوصی و مؤسسات مالی نیز تسری یافت؛ یعنی جایی که مشکلات برآمده از تجارت حمایت‌شده و رژیم‌های سرمایه‌گذاری به صورت روزافزون با دغدغه دیگری جایگزین شدند: ریسک‌های برآمده از اقتدار خودسرانه، فقدان چارچوب تنظیم‌گری شفاف و فساد (Hout & Robison,2009: 1).

۳- صحنه بازیگری حکمرانی خوب

توجه به حکمرانی امر تازه‌ای نیست. در سراسر دوران پس از جنگ جهانی دوم، رویکردی نسبت به حکمرانی غالب بود که می‌توان آن را حکمرانی ارتقادهنده رشد^۱ نامید (Khan,2007). این رویکرد بر ظرفیت‌های حکمرانی برای غلبه بر شکست‌های بازار تمرکز داشته و بر اثربخشی نهادها برای تسریع انتقال دارایی‌ها و منابع به بخش‌های مولدتر و جذب و یادگیری فناوری‌های مولد تأکید می‌کند.

رہیافت مزبور طی دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰ غالب بود. سپس رویکرد دیگری به حکمرانی غالب شد که می‌توان آن را حکمرانی ارتقادهنده بازار^۱ نامید. این رہیافت به حفظ حقوق مالکیت و حاکمیت قانون و کاهش رانت جویی و فساد می‌اندیشد و در پی دستیابی به تأمین شفاف و پاسخگویانه کالاهای عمومی در راستای ترجیحاتی است که به صورت دموکراتیک بیان شوند (Khan, 2007). دستور کار حکمرانی خوب در دل همین رہیافت متأخر توسعه یافت و بر قابلیت‌های حکمرانی که هزینه‌های مبادله را کاهش می‌دهند و بازارها را کارآتر می‌سازند تمرکز نمود. می‌توان بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول را پیشگامان رویکرد متأخر تلقی نمود. بانک جهانی اولین بار در گزارشی درباره توسعه در آفریقای زیر صحرا، حکمرانی را پاشنه آشیل توسعه این منطقه قلمداد کرد (WB, 1989: 60-61) و سپس در قالب مجموعه‌ای از گزارش‌ها طی دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ به بسط دستور کار حکمرانی و وجه مثبت آن - حکمرانی خوب - پرداخت (WB, 1991a; 1991b; 1992; 1994; 1997; 2002).

مبنای تمام گزارش‌ها مذکور آن است که توسعه دولت محور شکست خورده است؛ اما توسعه بدون دولت نیز شکست خواهد خورد. توسعه بدون یک دولت مؤثر، ناممکن است (WB, 1997: 25). با توجه ویژه به فناوری‌های جدید، می‌توان اذعان نمود این دولت حتی در زمینه مواجهه با شکست بازار یا تأمین کالاهای عمومی نیز دیگر تنها بازیگر و یا حتی مهم‌ترین بازیگر میدان نیست و توانمندی‌های آن منحصر به قوای قهریه، مالیات ستانی و الزام به مشارکت هستند (WB, 1997: 25). با پذیرش چنین دولتی، گفتمان حکمرانی اجازه برون‌رفت از اتکای مفرط بر بازار گرایی دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ را می‌داد چراکه مشخص

بود که هیچ پروژه اقتصادی، بدون برآوردن حداقل مشروعیت سیاسی، نظم اجتماعی و کارایی نهادی قابل اجرا نیست. اما پس از درک اهمیت "امر سیاسی"، از آنجا که اساسنامه سازمان‌های مالی بین‌المللی، آن‌ها را از مواجهه مستقیم با مسائل سیاسی کشورها منع می‌کرد، با سخن گفتن از حکمرانی به جای اصلاح دولت یا تغییر اجتماعی و سیاسی، چنین سازمان‌هایی می‌توانستند به شیوه فنی و بدون اینکه شائبه استفاده از اختیارات قانونی برای مداخله در امور سیاسی دولت‌های مستقل مطرح شود، مسائل حساس را حل کنند. زیرا واژه حکمرانی، اصطلاحی با تنش سیاسی کمتری نسبت به حکومت است و استفاده از آن بیشتر مدیریتی است تا سیاسی. نهادگرایی نیز در این زمینه تأثیرگذار بود زیرا تأکید بر ایجاد محیط نهادی مناسب برای عملکرد اقتصادی با الزام به مواجهه با موضوعات سیاسی در قالب واژگان فنی منطبق بود. به همین دلیل تلاش سازمان‌های کمک‌رسان و مالی برای ارتقای حکمرانی خوب در دهه ۱۹۹۰ اغلب در قالب عناصر یک برنامه اصلاح نهادی ارائه می‌شد (پلاتر، ۱۴۰۱: ۵۹؛ Hewitt de Alcantara, 1998: 107). از این منظر نهادهای حامی بازار (شامل قوانین، مکانیسم‌های اجرا و سازمان‌های حامی مبادلات بازاری) توسط دولت ایجاد می‌شوند و توانایی دولت برای تأمین این نهادها (که بعضاً از آن با عنوان حکمرانی یاد می‌شود) برای بازارهای پویا و گسترده، حیاتی است. حکمرانی خوب، تأمین و تولید موفقیت‌آمیز همین نهادهاست (WB, 2002: 97-98).

بر پایه این تلقی از حکمرانی، سازمان‌ها و کشورهایی که به ارائه کمک به کشورهای درحال توسعه مشغول بودند، شروطی را برای اصلاح حکمرانی مطرح کردند. در نیمه دهه ۱۹۹۰، این "مشروط بودن" کمک به "منتخب بودن"^۲

-
1. Conditionality
  2. Selectivity

کشورهایی بدل شد که به واسطه اصلاحات نهادی، صلاحیت اخذ وام‌ها و اعتبارات را به دست می‌آوردند (Doornbos,2001;Pender,2001; (Hout,2007; Burnside & Dollar,2004).

بدین ترتیب دستور کار حکمرانی خوب طی دهه ۹۰ با سرعت بالایی گسترش یافت و به شاخص‌ها، ابعاد و استراتژی‌های عملیاتی آن افزوده شد (Grindle,2010:7-8). هم‌زمان، تعداد طرح‌های سازمان‌های مالی به‌ویژه بانک جهانی در خصوص حکمرانی طی نیمه دوم دهه ۹۰ و نیمه اول دهه ۲۰۰۰ نیز به‌صورت روزافزونی رشد کرد (Craig & Porter,2006: 73; (Grindle,2010: 6).

علی‌رغم اهمیت روزافزون دستور کار حکمرانی خوب طی دو دهه مذکور، سازمان‌های بین‌المللی چالش‌های زیادی برای اجرای آن داشتند (Woods,2000). در عین حال، چنانکه در بخش تعاریف اشاره کردیم، حکمرانی خوب هرگز دستور کار یکدستی نبوده است. نه تنها کارگزاران مختلف، تفاسیر متفاوتی از ماهیت و شاخص‌های آن داشتند؛ بلکه حتی تعاریف یک کارگزار اجتماعی نیز در طول زمان ثابت نبوده است. به طور مثال دستور کار حکمرانی خوب در بانک جهانی در آغاز وجه سیاسی بارزتری داشت؛ اما به‌زودی با توجه به تعهد عدم‌مداخله در امور سیاسی کشورها دچار سردرگمی شد و حتی دیدگاه‌های سیاسی اولیه نیز به شیوه غیر سیاسی منتشر شدند (Doornbos,2001:98). کمک‌هایی که در قالب این طرح‌ها ارائه می‌شد نیز از همان مشکلات پیشین رنج می‌بردند: وابستگی به آن‌ها در میان کشورهای دریافت‌کننده، افزایش یافت و اغلب به‌صورت مثبتی مورد استفاده این کشورها قرار نمی‌گرفتند (Knack,2001).

صرف نظر از تمامی موارد مربوط به اجرای دستور کار حکمرانی، از نیمه دوم دهه ۲۰۰۰ از میزان توجه به آن با شیب تندی کاسته شد. چنانکه طی بیش از یک دهه اخیر تفکر نظام مند جدیدی درباره حکمرانی از سوی سازمان‌های مالی و سیاسی بین‌المللی به وجود نیامده است. طی این مدت فرایندهای سیاسی، فناورانه و اقتصادی نظیر دموکراتیزاسیون، ادغام اقتصاد جهانی، انقلاب‌های اجتماعی متأثر از تحول عمیق فناوری‌های ارتباطی، گسترش دولت‌های شکننده و ... ماهیت حکمرانی را تغییر داده و آن را دستخوش پیچیدگی‌هایی نموده‌اند که دستور کارهای پیشین حکمرانی از عهده مواجه با آن‌ها بر نمی‌آیند ضمن آنکه بسط این دستور کار نیز در فضای پیچیده کنونی به پیشبرد طرح‌های سازمان‌های مذکور کمکی نمی‌کند (Sarwar Lateef, 2016: 29).

آنچه طی دو دهه طلایی حکمرانی خوب به تحکیم این گفتمان منجر شد، مجموعه‌ای از تحقیقات و گزارش‌ها بود که تأثیر شاخص‌های حکمرانی بر اموری نظیر رشد اقتصادی، رشد درآمد، کارایی دولت و فقرزدایی را تأیید می‌نمود.

۴- تحکیم دستور کار حکمرانی خوب

در اینجا به ذکر تعدادی از تحقیقاتی می‌پردازیم که تأثیر شاخص‌های حکمرانی بر متغیرهای کلان اقتصادی و سیاسی را تأیید می‌کنند. در هر تحقیق، تعدادی از شاخص‌های حکمرانی (حاکمیت قانون، تضمین حقوق مالکیت، ریسک اجرای قراردادها، ...) و ما به ازای آن (کیفیت نهادی) مبنای تحلیل روابط بوده‌اند و البته این شاخص‌ها در تحقیقات مختلف ضرورتاً یکسان نیستند.

بخش مهمی از آثار مربوطه، رابطه شاخص‌های حکمرانی و کیفیت نهادی با رشد تولید و سطح درآمد را مثبت می‌داند (Kaufmann & Kraay, 2002; Keefer & Knack, 1997; Nguyen et al, 2019; Rodrik et al, 2004;

(WB,2000). سازوکارهای این پیوند متفاوت‌اند و اغلب از تأثیر شاخص‌های حکمرانی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و جذب نیروی کار متخصص ناشی می‌شوند (Rodrik,2004; Daude & Stein,2007; Raza et al, 2019). تحقیقات دیگری، ارتقای حکمرانی را با کاهش فقر و نابرابری همبسته می‌دانند (Davis,2016): همچنین برای فهرست و خلاصه‌ای از این تحقیقات بنگرید به (WB,2000, ANNEX 5: 175-185).

هم‌زمان تحقیقات دیگری نمایانگر تأثیر ابزارهای ارتقای وضعیت حکمرانی بر بهبود شاخص‌های اقتصاد کلان و کیفیت اداره امور عمومی هستند. در این میان به‌ویژه فساد و تمرکززدایی از اهمیت خاصی برخوردارند. فساد در ادبیات مربوطه، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین موانع توسعه معرفی می‌شود و مقابله با آن همبستگی بالایی با رشد اقتصادی دارد (WB,2000:18-19; Kaufmann,2003; Ellis & Fender,2006). مقابله با فساد می‌تواند بر تغییر حجم سرمایه‌فیزیکی، مالی و انسانی تأثیرگذار باشد (Hodge et al,2011; Pellegrini & Gerlagh,2004). همچنین تمرکززدایی از منظر برخی متخصصان به بهبود شاخص‌های اقتصادی، به‌ویژه رشد تولید ناخالص داخلی، منجر می‌شود (Zhuravskaya,2000).

متغیرهایی نظیر نوع رژیم نیز که به برخی از تعاریف حکمرانی خوب وارد شده‌اند، در تعدادی از تحقیقات بر شاخص‌هایی نظیر رشد اقتصادی تأثیرگذارند. اگرچه وجهه غیرسیاسی بسیاری از سازمان‌های مالی صرفاً برخی از شاخص‌های دموکراتیک بودن رژیم سیاسی را مدنظر قرار می‌دهد، اما در همان موارد نیز دموکراسی به‌عنوان عاملی مثبت برای رشد اقتصادی و اصلاح بخش عمومی معرفی می‌شود (Isham et al, 1997). اگرچه دیدگاه‌ها در مورد تأثیر دموکراسی

بر رشد متنوع هستند، اما حداقل یک دسته از دیدگاه‌ها، چنین تأثیری را مستقیم و مثبت می‌دانند (Halperin et al, 2004)؛ درباره دیدگاه‌های سه گانه در خصوص تأثیر دموکراسی بر رشد و منابع مربوطه بنگرید به -Feng, 2003: 320- (321).

در خصوص ارتباط شاخص‌های کیفیت نهادی با رشد اقتصادی نیز تحقیقات مختلفی وجود دارد که مقوم گفتمان حکمرانی خوب هستند. در این تحقیقات، شاخص‌های کیفیت نهادی از مسیرهای مستقیم یا غیرمستقیم بر سرمایه‌گذاری و سایر عوامل رشد اقتصادی تأثیر مثبت و معنادار می‌گذارند (Aron, 2000: 112-). (113; Knack & Keefer, 2003).

در مقابل این دسته از تحقیقات، آثار دیگری رابطه شاخص‌های حکمرانی با عوامل توسعه را به چالش کشیده‌اند. در بخش بعدی به بررسی این آثار و مدعیات آن‌ها می‌پردازیم.

۵- انتقادات

از یک منظر می‌توان انتقادات وارد بر حکمرانی خوب را به دو دسته کلی تقسیم کرد: نقد اهداف و نقد ابزارها (این تیپولوژی متأثر از نگرستن به حکمرانی از منظر وسیله یا هدف بودن آن است که گستره‌ای وسیع‌تر از مباحث مطرح شده در اینجا را در برمی‌گیرد. در این زمینه بنگرید به (رادریک، ۱۴۰۱).

دسته‌ای از منتقدان، که عمدتاً از منظر چپ رادیکال به نقد این دستور کار می‌پردازند، هدف حکمرانی خوب را همچون تمام سازوکارهای دیگر شیوه تولید سرمایه‌دارانه، حاکم نمودن مناسبات بازاری بر تمامی عرصه‌های حیات بشر تلقی می‌کنند (Hout, 2009; Robison, 2009; Fine, 2003). دسته دیگری از منتقدان، اهداف حکمرانی خوب را لاقلاً به تمامی زیر سؤال نمی‌برند اما معتقدند

این دستور کار از دستیابی به اهداف خود ناتوان است (Gisselquist,2012; Weiss,2000).

در اینجا به منظور وضوح بخشیدن به انتقادات، تیپولوژی دیگری ارائه می‌کنیم که آن‌ها را به سه دسته کلی تقسیم می‌کند. نقد نظری، عملکردی و تاریخی. در ذیل به توضیح آن‌ها می‌پردازیم.

۵-۱. نقد نظری

این دسته نقدها تحقیقاتی را هدف قرار می‌دهند که در آن‌ها روابط همبستگی یا علیت میان شاخص‌های حکمرانی و متغیرهای اقتصاد کلان تأیید شده است. آن‌ها شامل نقد همبستگی‌ها، روش‌های تحلیل و سازوکارهای ارتباط متغیرها هستند. بخش مهمی از تحقیقات درباره رابطه شاخص‌های حکمرانی با رشد اقتصادی، نفس رابطه آماری را مورد نقد قرار داده‌اند: آیا رابطه مذکور از جنس همبستگی صرف است و یا رابطه‌ای علی است؟ در صورت علی بودن، جهت علیت از کدام طرف است؟ برخی تحقیقات جهت علیت را از سمت شاخص‌های حکمرانی به سمت رشد اقتصادی می‌دانند و رابطه معکوس را تأیید نمی‌کنند (Kaufmann & Kraay,2002). اما تحقیقات دیگری جهت علیت را معکوس و یا دوطرفه می‌دانند (Kurtz & Schrank,2007; Chong & Calderon, 2000). دسته دیگری از پژوهش‌ها معتقدند این رابطه اساساً وجود نخواهد داشت مگر آنکه پیشاپیش حدی از توسعه اقتصادی و اجتماعی وجود داشته باشد (Mira & Hammadache,2017; Fayissa & Nsiah,2013).

آثار زیادی ضرورت وجود حکمرانی خوب را برای رشد اقتصادی زیر سؤال می‌برند. در کشورهایی نظیر چین و ویتنام، رشد اقتصادی بدون وجود بارز عناصر حکمرانی خوب محقق شده است و این در حالی است که در بخش قابل توجهی

از مناطقی همچون آمریکای لاتین علی‌رغم امتیاز بالای شاخص‌های حکمرانی خوب، رشد پایدار تحقق نیافته است (Grindle, 2010: 8-11). تحقیقات دیگری نفس همبستگی حکمرانی با رشد اقتصادی را نفی می‌کنند (Khan, 2009). رابطه حکمرانی خوب با کاهش فقر نیز در آثار مختلفی به چالش کشیده شده است (Earle & Scott, 2010; Khan, 2009) همین چالش در خصوص تأثیرات مثبت تمرکززدایی و مقابله با فساد بر رشد اقتصادی نیز وجود دارد. نه تمرکززدایی ضرورتاً به اعتلای شاخص‌های اقتصاد کلان می‌انجامد (Careaga & Weingast, 2003; Garman et al, 2001) و نه مقابله با فساد را می‌توان راهکار کلیدی افزایش رشد اقتصادی دانست (Khan, 1998). حتی تعدادی از نظریه‌پردازان وجود حدی از فساد را برای رشد بعضی از نظام‌های سیاسی - اقتصادی ضروری می‌دانند (Leff, 1964؛ هانتینگتون، ۱۳۷۰). از منظر عده دیگری از منتقدان، رابطه فساد و رشد خود از طریق واسطه‌های سیاسی مانند نوع رژیم به وجود می‌آید و رابطه مستقیمی میان کنترل فساد و رشد اقتصادی وجود ندارد (Rock & Bonnett, 2004; Mendez & Sepulveda, 2006; Ehrlich & Lui, 1999).

در خصوص رابطه نوع رژیم با رشد اقتصادی نیز نمی‌توان حکمی کلی صادر کرد. معجزه‌های اقتصادی بعد از جنگ جهانی دوم، و البته شکست‌های اقتصادی، به یک اندازه در دموکراسی‌ها و اقتدارگرایی‌ها رخ داده‌اند (Przeworski & Limongi, 1993) و رشد در بسیاری از موارد نسبت به نوع رژیم بی تفاوت است (Przeworski et al, 2000). ضمن آنکه بسیار از متخصصان دموکراسی را کالای لوکسی می‌دانند که کشورهای با درآمد پایین صرفاً بعد از دوره‌ای از رشد اقتصادی می‌توانند به آن دست یابند (Arndt & Oman, 2006: 77). برای

نمونه‌ای از این دیدگاه‌ها رجوع کنید به هانتینگتون، ۱۳۷۰؛ فوکویاما، ۱۳۹۷ و برای نمونه‌ای از نقدها و دیدگاه‌های متفاوت و مبسوط نسبت به دموکراسی بنگرید به (Khan, 1998; 2005; Kohli, 2003). در عین حال گذار به دموکراسی در بسیاری از موارد به آشوب‌هایی منجر می‌شود که مانع رشد هستند و نه عامل آن (Kohli, 2003). از همین روست که در برخی تحقیقات تأثیر کلی دموکراسی بر رشد منفی است^۱ (Tavares & Wasziarg, 2001) و یا صرفاً می‌توان گفت دموکراسی (به صورت معناداری) مانع رشد نمی‌شود اما تنها تحت شرایط خاصی به افزایش اندک آن کمک می‌کند (Kurzman et al, 2002). شرایطی مانند قطبی نبودن جامعه به لحاظ سیاسی، وجود ارزش‌ها و هنجارهای دموکراتیک، سطح قابل توجهی از درآمد و دسترسی به آموزش و امکانات پایه‌ای که اگر وجود نداشته باشند شاید اقتدارگرایی‌ها بیش از نظام‌های دموکراتیک قادر به هدایت جامعه در مسیر دستیابی به توسعه باشند (WB, 1991b: 132-134).

در مورد هم‌ارز حکمرانی، نهادها، نیز چنین مناقشاتی به‌وفور دیده می‌شود. بعضی تحقیقات رابطه مشخصی میان نهادها و رشد اقتصادی نمی‌بینند (Avellaneda, 2010; Przeworski, 1993) و بعضی، ضمن تأیید روابط علی، جهت علیت را از سمت رشد به سوی نهادها می‌دانند (Chong & Calderon, 2000; Glaeser et al, 2004).

روش‌های انجام پژوهش‌های مقوم گفتمان حکمرانی خوب و سازوکارهای

^۱ این تأثیر منفی از طریق کاهش نرخ انباشت سرمایه فیزیکی و افزایش نرخ مصرف حکومت نسبت به GDP اتفاق می‌افتد. نهادهای دموکراتیک به تقاضاهای فقرا از طریق بسط دسترسی آن‌ها به آموزش و کاهش نابرابری واکنش نشان می‌دهند؛ اما این کار را به بهای انباشت سرمایه فیزیکی انجام می‌دهند (Tavares & Wasziarg, 2001).

ارتباطی متغیرها در این پژوهش‌ها نیز مورد نقد قرار گرفته‌اند. در این زمینه به‌ویژه استفاده از مطالعات آماری پهن دامنه به جای تحقیقات عمیق تاریخی از عوامل مهمی است که تحقیقات مزبور را به چالش می‌کشد. حتی نوع مطالعه بر اساس زمان نیز می‌تواند در تحلیل همبستگی انحراف ایجاد کند. به طور مثال در مواردی مطالعات مقطعی رابطه حکمرانی با رشد را تأیید می‌کنند اما تحقیقات طولی آن را تأیید نمی‌نمایند.

از منظر روش‌شناختی و تکنیکال مجموعه نقدهای دیگری نیز بر تحقیقات مقوم گفتمان حکمرانی خوب وارد شده است که می‌توان به مجموعه آن‌ها این‌چنین اشاره نمود:

- ابهام در تعاریف و شاخص‌ها (اغتشاش مفهومی)؛ ترکیبی از ویژگی‌های بهترین عملکرد در هر شاخص؛ عدم وجود معیارهای وضوح و تمایز مفهومی.
- مدل‌سازی‌های نادرست برای سنجش متغیرها و تعیین روابط آن‌ها^۱
- انحراف‌های مفهومی در اثر انعطاف‌پذیری بیش از اندازه سنجه‌های حکمرانی خوب.
- نمونه‌گیری‌های نادرست.

- فقدان سودمندی نظری شاخص‌ها و متغیرها.
  - ناپیوستگی نشانگرها و شاخص‌ها؛ فقدان انسجام محتوایی
- (Andrews,2008: 380-382; Gisselquist,2012: 18-21;)
Nanda,2006: 271- 274; Grindle,2010: 6-8; Kurtz &

---

۱ به‌ویژه تحقیقات در مورد رابطه شاخص‌های حکمرانی با سنجه‌های درآمد ملی سرانه، اغلب به نتایجی می‌انجامد که نسبت به تغییرات در مدل‌های اقتصادی مورد استفاده، بسیار حساس هستند و از این رو به تغییرات در مدل و مفروضات بنیادین آن‌ها واکنش نشان می‌دهند (Arndt & Oman,2006).

Schrank, 2007: 550-551. همچنین برای نقد شاخص‌های جهانی حکمرانی رجوع کنید به (Apaza, 2009).

در سمت متغیرهای وابسته نیز می‌توان عواملی نظیر فقر و توسعه (که گاه به‌عنوان ما به ازای کلی و مبهم "رشد" به کار می‌رود) را به صورت‌های مختلف تعریف کرد و ارتباط شاخص‌های حکمرانی با آن را مثبت جلوه داد (Earle & Scott, 2010). ضمن آنکه در مواردی خلط مفهومی میان متغیرهایی که همبستگی آن‌ها سنجیده می‌شود، وجود دارد (Gisselquist, 2012).

در عین حال، اقتصادسنجی‌هایی نیز که نهادها را به‌عنوان هم‌ارز حکمرانی مطرح می‌کنند، از مشکلات مشابهی در بررسی تأثیر نهادها بر رشد رنج می‌برند. بسیاری از شاخص‌های کیفیت نهادی که برای تأیید رابطه مثبت معنادار نهادها با رشد استفاده شده‌اند، به لحاظ مفهومی برای چنین منظوری مناسب نیستند. رابطه میان نهادها و رشد، در بسیاری موارد معکوس است و کشورهای فقیر نه از طریق بهبود نهادها بلکه از طریق سیاست‌های خوبی که در بسیار از موارد توسط دیکتاتورها اعمال می‌شوند، به رشد دست می‌یابند و سپس به دنبال آن، نهادهای سیاسی را بهبود می‌بخشند (Glaeser et al, 2004). مشکلات روش‌شناختی مانند ابهام مفهومی، اشتباهات محاسباتی، مدل‌سازی‌های نادرست و اشتباهات مربوط به آن‌ها (نظیر بررسی پیامدها به جای کیفیت نهادی) نیز در این تحقیقات به‌وفور یافت می‌شود (Avellaneda, 2010). صرف‌نظر از این مسائل نمی‌توان رابطه نهادها با رشد اقتصادی را همواره مورد تأیید قرار داد (Przeworski, 1993).

۲-۵. نقد عملکردی

نقد عملکردی شامل نقد سیاست‌گذاری و اجرای برنامه‌های مربوط به حکمرانی خوب است.

از منظر سیاستی، دستور کار حکمرانی خوب به شدت طولانی و غیرواقع بینانه ارزیابی شده است. دستور کار آن در طول زمان بیش از آنکه عمق یابد، گسترش یافته و مفاهیم آن به شیوه‌ای بسیار کلی و گسترده به کار رفته‌اند بدون آنکه وضوح معنایی داشته باشند یا دامنه کاربرد آن‌ها به برنامه‌های مشخص و حوزه‌های خاصی محدود شود. حکمرانی خوب اهدافی بلند پروازانه دارد، بی آنکه تعیین کند چه چیز ممکن یا ضروری است و کدام هدف باید در کوتاه مدت حاصل شود یا در اولویت قرار بگیرد و یا چه چیزهایی ناممکن یا غیرضروری هستند و باید در مراتب بعدی اولویت قرار گیرند. دستور کار طولانی آن، جهان شمول است و ارتباط چندانی با زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ندارد. اصلاحات نهادی را کاملاً تکنیکال می‌کند و اصلاح نهادها و سیاست‌های اقتصاد کلان را به صورت جداگانه و بدون در نظر گرفتن مسائل سیاسی و اجتماعی پیش می‌برد (Harrison, 2005; Grindle, 2004; Doornbos, 2001; Hewie de Alcantara, 1998).

به لحاظ اجرایی، توان حکومت‌ها برای اجرای دستور کارهای حکمرانی خوب به درستی ارزیابی نشده است. اگرچه ایده حکمرانی خوب در جهان توسعه یافته مطرح شد، اما کاربرد آن بیشتر به جهان توسعه نیافته تعلق داشت. در این کشورها نهادها ضعیف هستند و فضای تصمیم‌گیری توسط بازیگران بین‌المللی متعدد با اولویت‌های متفاوت، منقبض شده است؛ سازمان‌های عمومی آن‌ها از منابع محروم هستند و به شیوه‌ای نادرست مدیریت می‌شوند؛ کارمندان دولتی اغلب آموزش‌های مناسبی ندیده‌اند؛ حکومت‌ها از مشروعیت برخوردار نیستند و درگیر فساد و رشوه‌خواری هستند و به تغییرات تعهدی ندارند؛ جامعه، فقیر و چندپاره است و از امکانات کافی برای مشارکت سیاسی برخوردار نیست.

در چنین شرایطی همه آنچه برای بسترسازی دستور کارهای حکمرانی خوب لازم است، در این گفتمان همچون اهداف صورت‌بندی شده‌اند (Grindle, 2004؛ اندروز و دیگران، ۱۳۹۸).

اجرای این برنامه‌ها با در نظر گرفتن ساختارهای سازمانی کارفرمایان آن‌ها نیز چندان ساده نمی‌نماید. بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول قصد داشتند از طریق حکمرانی خوب به مشارکت گسترده سیاسی روی آورند؛ به گونه‌ای که امکان حضور تمامی ذی‌مدخلان (حتی در خارج از حکومت) در مراحل مختلف تصمیم‌گیری، طراحی و اجرای پروژه‌ها وجود داشته باشد (WB, 1996; Kulshreshtha, 2008). اما ساختار غیر مشارکتی و غیر شفاف و ماهیت طرح-هایی که از بالا و با مشارکت اعضای محدود تدوین می‌شوند و یا به صورت غیر پیوسته به اجرا درمی‌آیند اجازه این کار را ندادند (Woods, 2000: 824-826). به نحوی که حتی پس از گسترش پروژه‌های حکمرانی، تصمیمات برای اکثر کشورهای درگیر در این پروژه‌ها، از طریق جمع محدودی از اعضای کابینه با همکاری و مشاوره متخصصان مالی بین‌المللی، در خفا و بدون بحث و مذاکره عمومی و از طریق روندهای اقتدارگرایانه گرفته می‌شود (Hewitt de Alcantara, 1998: 107). این مساله مشکلات اجرایی موجود را دوچندان نموده و از دستیابی به اهداف مطلوب جلوگیری می‌کند.

۳-۵. نقد تاریخی

این نوع نقدها، ماهیت انتزاعی، بستر زدوده و غیر تاریخی دیدگاه‌ها و تحقیقات پیرامون حکمرانی خوب را هدف می‌گیرند و نادیده گرفتن منازعات سیاسی-اجتماعی که دستگاه ارائه خدمات عمومی و اقتصاد سیاسی کشورهای مختلف در آن‌ها حک شده است را به چالش می‌کشد.

بخش مهمی از ادبیات حکمرانی خوب ماهیت غیر تاریخی دارد. تحقیقات مربوطه حتی اگر به صورت در زمانی انجام شوند، همچنان بستر مندی و توالی تاریخی رویدادها را نادیده می‌گیرند. این در حالی است که کشورهای توسعه‌یافته امروزی در گذشته مسیرهای متفاوتی را پیموده‌اند و مسائل متفاوتی نسبت به کشورهای در حال توسعه امروزی داشته‌اند (Andrews, 2008: 380). بسیاری از عواملی که در این ادبیات پیش‌زمینه توسعه قلمداد می‌شوند، خود محصول طی دوره زمانی نسبتاً طولانی و پیامد روندها و فرایندهای توسعه‌ای هستند (Chang, 2002؛ فوکویاما، ۱۳۹۷). این مساله بیش از هر چیز در تحلیل نهادها نمایان است.

شواهد فزاینده‌ای وجود دارند که سازوکارهای مطلوب نهادی، عنصر بزرگی از وابستگی به بستر و زمینه دارند که ناشی از تفاوت در مسیرهای تاریخی، جغرافیا، اقتصاد سیاسی یا دیگر شرایط اولیه آن‌هاست. بنابراین نمی‌توان درباره فرم اصلی نهادهایی مانند مالکیت قضاوت نهایی داشت چنانکه حتی ضرورتاً نمی‌توانیم بگوییم اعمال یک رژیم خصوصی حقوق مالکیت، نتایج بهتری در قیاس با اشکال جایگزین حقوق مالکیت تولید می‌کنند (Rodrik et al, 2004: 157-158). به همین دلیل اشاعه نظام‌های حقوقی و سیاسی بر حسب سنت‌های جوامع خاص ممکن است منجر به ایجاد دو دسته هنجارها و نهادها برای مواجهه با وظایف و حقوقی شود که به صورت موسع تعریف شده‌اند. از این رو، نمی‌توان صرفاً یک نوع از حکمرانی را برای افزایش ظرفیت‌های دولت و رشد اقتصادی مفید دانست (WB, 1991: 4-5; Sarvar Lateef, 2016: 7-8; Khan, 2007).

۶- نتیجه‌گیری

دستور کار حکمرانی خوب از چند نقطه قوت کلیدی برخوردار است. این دستور

کار پس از موج انقلابی ضدیت با دولت در ادبیات اقتصاد، مدیریت و توسعه بار دیگر آن را در مرکز نگاه قرار داد. این نگاه جدید، هم‌زمان با اهمیت بخشیدن دوباره به دولت، از آن تمرکززدایی نمود و جامعه مدنی و بازار را در پیوندی تنگاتنگ با آن قرار داد و سیاست‌گذاری دولتی را وجهی مشارکتی بخشید. به‌ویژه نگاه‌های شبکه‌ای به حکمرانی حتی مضامینی نظیر جامعه مدنی و بازار را نیز به شیوه جدیدی مطرح نمودند. به طوری که اکنون در سایه مفهوم حکمرانی، از یک سو نمی‌توان دولت، بازار و جامعه را جز به صورت یک پیوستار مورد بررسی قرار داد و از سوی دیگر هر یک از این ساحات نیز تنها به عنوان شبکه‌های پیچیده تعاملی در درون خود قابل درکند (Bvir, 2012). بدین ترتیب، دولت اکنون سامانه‌ای باز است که بدون مشارکت تمامی گروه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نه تنها قادر به سیاست‌گذاری نیست؛ بلکه حتی قادر به ادامه حیات نیز نخواهد بود. با این حال نقطه ضعف‌های این دستور کار در مدت‌زمان کوتاهی، این نقاط قوت را مغلوب خود نمودند. چنانکه در بخش قبل گفتیم، برنامه‌های اجرایی حکمرانی خوب به‌مرور آن‌چنان گسترده و پیچیده شدند که در عمل اجرای آن‌ها برای بسیاری از کشورها ناممکن شد. به طرز متناقض‌نمایی، راه‌حل این مساله، گسترش دستور کار مزبور بود و این مساله ارتباط زیادی با مساله ظرفیت دولت در این کشورها داشت.

چنانکه در بخش اول مقاله دیدیم، یکی از مهم‌ترین اهداف اعلامی حکمرانی خوب، که در تعاریف و شاخص‌های آن نیز آشکار است، افزایش ظرفیت دولت بود. با این حال چنین دستور کاری پیشاپیش باید از وجود ظرفیت‌های لازم برای اجرا و دستیابی به اهداف مطمئن می‌بود. در توضیح باید اشاره کرد که اگرچه مخاطبان آغازین حکمرانی خوب، جوامع توسعه‌یافته امروزی بودند؛ اما در

کشورهای درحال توسعه بود که این برنامه اهمیت یافت. در حالی که ماهیت مسائل این دو دسته از کشورها متفاوت بود. در جوامع دسته دوم، مساله این نیست که دولت چه کارهایی باید انجام دهد. این همان مساله آشنای جناح‌های چپ و راست [در کشورهای توسعه یافته امروزی] است؛ بلکه پرسش اصلی این است که آیا دولت می‌تواند همان مأموریت‌های محدودی را که باید انجام دهد، به اجرا بگذارد یا نه (اندرروز و دیگران، ۱۴۳: ۱۳۹۸). حکمرانی خوب باید ظرفیت‌هایی را در این جوامع ایجاد می‌کند که وجود بخش مهمی از آن‌ها برای اجرایی کردن این دستور کار ضروری بود. از این منظر حتی وجه مشارکتی دولت نیز نه با کنار کشیدن دولت و "خالی کردن فضا" برای جامعه مدنی و بازار بلکه با ظرفیت‌سازی برای دولت و "فضاسازی" برای جامعه مدنی و بازار امکان بروز می‌یابد. در حالی که فقدان چنین ظرفیت‌هایی، این دستور کار را به چرخه‌ای وسواس گونه بدل کرد که با هر بار شکست در دستیابی به اهداف، تنها مقیاس این اهداف را بزرگ‌تر و ابزارهای دستیابی به آن‌ها را گسترده‌تر می‌نمود.

اما بزرگ‌ترین پاسخ به فقدان این ظرفیت‌ها در گفتمان حکمرانی خوب، ایجاد نهادهایی بود که سیاست‌های مختلف تنها در چارچوب آن‌ها به اهداف مطلوب دست می‌یابند. این مساله از آن جهت اهمیت یافت که سازمان‌هایی که حکمرانی خوب را بر جهان سوم تحمیل کردند، دولت را صرفاً در معنای وبری درک می‌کردند و سیاست‌های خود را با اتکا بر ایجاد نهادهای جدید پیش می‌بردند. ولی آن‌ها نهاد ناساختند؛ بلکه تنها سازمان‌هایی را ایجاد کرده و "بهترین عملکرد" (یعنی روش‌هایی که در جاهای دیگر موفق بوده‌اند) را در آن‌ها تعبیه کردند بی توجه به آنکه بهترین عملکرد صرفاً در یک نظام سیاسی با ثبات می‌تواند

مسائل را حل کند (Ottaway, 2002: 1004-1005). نتیجه نهایی، نوعی تقلید ایزومورفیک^۱ از "بهترین عملکرد" در بسترهای مناسب بوده است بدون آنکه نتایج مورد انتظار در سایر بسترها حاصل شود (اندروز و دیگران، ۱۳۹۸). از همین رو نه توسعه نهادها و نه افزایش شمار سیاست‌های اجرایی در نهایت مشکل فقدان ظرفیت را حل نکردند و تنها به مدت بیش از دو دهه آن را دور زدند.

در مجموع می‌توان مهم‌ترین ضعف حکمرانی خوب را همین بی‌توجهی به ظرفیت دولت‌های مجری این دستور کار و جابجایی اهداف و ابزارها دانست. یعنی حکمرانی خوب در بردارنده اهدافی بود که دستگاه‌های مجری این دستور کار پیش‌تر باید به آن‌ها دست می‌یافتند تا ظرفیت‌ها و ابزارهای دستیابی به این اهداف فراهم شوند. این مساله تنها دستور کار مزبور را گسترده‌تر کرد و آن را به شمار زیادی از اقدامات و نهادهای خوب مزین نمود، بدون آنکه در عمل به بخش مهمی از اهداف خود دست یابد. اما در پایان باید اشاره نمود که پاشنه آشیل حکمرانی خوب، یعنی ظرفیت دولت، نیز جز در چارچوب دیدگاهی نظری درباره دولت و مرزهای آن (که ضرورتاً به درکی مناسب از جامعه و اقتصاد نیاز دارد) قابل تحلیل نیست و این موضوعی است که در جای دیگری به آن خواهیم پرداخت.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Mahdi Omid

<https://orcid.org/0000-0001-8830-7004>

منابع

- اندروز، متیو؛ لنت پریچت و مایکل وولکاک (۱۳۹۸). توسعه به‌مثابه توانمندسازی حکومت: شواهد، تحلیل، عمل. تهران: روزنه
- اوتاوی، مارینا (۱۳۸۶). گذار به دموکراسی یا شبه‌اقتدارگرایی. ترجمه سعید میرترابی. تهران: قومس
- بروکر، پل (۱۳۸۳). رژیم‌های غیر دموکراتیک: نظریه‌ها، سیاست و حکومت. ترجمه علیرضا سمعی اصفهانی. تهران: کویر
- پلاتنر، مارک (۱۴۰۱). درباره حکمرانی در نورث و دیگران. در تکاپوی حکمرانی خوب. ترجمه مهدی مقدری. تهران: نگاه معاصر
- پیت، ریچارد؛ هارت ویک، الین (۱۳۸۴). نظریه‌های توسعه. ترجمه مصطفی ازکیا، رضا صفری شالی و اسماعیل رحمانپور. تهران: لویه
- چانگ، ها-جون (۱۳۹۸). تجربه توسعه آسیای شرقی: معجزه، بحران و آینده. ترجمه لیلا سادات فاطمی نسب. تهران: ثالث
- رادریک، دنی (۱۴۰۱). درباره حکمرانی. در نورث و دیگران. در تکاپوی حکمرانی خوب. ترجمه مهدی مقدری. تهران: نگاه معاصر
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۹۷). نظم و زوال سیاسی. ترجمه رحمان قهرمان پور. تهران: روزنه
- نورث، داگلاس (۱۳۷۷). نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی. ترجمه محمدرضا معینی. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه
- نورث، داگلاس؛ عجم‌اوغلو، دارون؛ فوکویاما، فرانسیس؛ رادریک، دنی (۱۴۰۱). در تکاپوی حکمرانی خوب. ترجمه مهدی مقدری. تهران: نگاه معاصر
- هانینگتون، ساموئل (۱۳۷۰). سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر علم

Reference

- Andrews.M (2008) the Good Governance Agenda: Beyond Indicators without Theory, *Oxford Development Studies*, 36:4, 379-407,
- Apaza.CR (2009) Measuring Governance and Corruption through the Worldwide Governance Indicators: Critiques, Responses, and Ongoing Scholarly Discussion, *Political Science and Politics*, Vol. 42, No. 1 (Jan. 2009), pp. 139-143.
- Arndt. C & Oman.C (2006) *Development Centre Studies Uses and Abuses of Governance Indicators*, OECD.
- Aron.J (2000) *Growth and Institutions: A Review of the Evidence*, the World Bank Research Observer, vol. 15, no. 1 (February), pp. 99–135.
- Avellaneda. SD (2010). Review Article: Good Governance, Institutions and Economic Development: Beyond the Conventional Wisdom. *British Journal of Political Science*, 40, pp 195-224
- Binkerhoff. D & Goldsmith. A (2005). Institutional Dualism and International Development: A Revisionist Interpretation of Good Governance, *Administration & Society* 37(2):199-224
- Burnside, C. and Dollar, D. (2004) *Aid, Policies, and Growth: Revisiting the Evidence*, World Bank Policy Research Working Paper 3251, Washington, DC: World Bank.
- Bvir.M (2012). *Governance: A very short introduction*. Oxford University Press
- Careaga. M and Weingast. B (2003) Fiscal Federalism, Good Governance, and Economic Growth in Mexico in Rodrik, D(Ed). *In search of prosperity: analytic narratives on economic*. Princeton University Press

- Chang, H-J (2002). *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. Anthem Press
- Chong. A & Calderoan. C (2000), CAUSALITY AND FEEDBACK BETWEEN STITUTIONAL MEASURES AND ECONOMIC GROWTH, *ECONOMICS AND POLITICS*, (12) 1.
- Craig. D & Porter. (2006) *Development beyond Neoliberalism? Governance, poverty reduction and political economy*, Routledge
- Daude.Ch & Stein.E (2007), the Quality of Institutions and Foreign Direct Investment. *Economics & Politics: Volume 19, Issue 3* Pages: 289-480
- Davis. TJ (2016). Good governance as a foundation for sustainable human development in sub-Saharan Africa, *Third World Quarterly*, DOI: 10.1080/01436597.2016.1191340
- Doornbos. M (2001) 'Good Governance': The Rise and Decline of a Policy Metaphor? *Journal of Development Studies*, 37:6, 93-108
- Earle. L & Scott.Z (2010) *Assessing the Evidence of the Impact of Governance on Development Outcomes and Poverty Reduction*, K Department for International Development (DFID)
- Ehrlich.I & Lui. F.T (1999), Bureaucratic Corruption and Endogenous Economic Growth *Journal of Political Economy*, Vol. 107, No. S6 (December 1999), pp. S270-S293.
- Ellis, C.J & Fender. J (2006) Corruption and Transparency in a Growth Model, *International Tax and Public Finance*, 13, 115–149
- Evans.P. B, Rueschemeyer. D, Skocpol.T (eds) (1985). *Bringing the State Back In* Cambridge University Press
- Fayissa.B, Nsiah.C (2013). The Impact of Governance on Economic Growth in Africa. *The Journal of Developing Areas*, Volume 47,

Number 1, spring, pp. 91-108

- Feng. Y (2003). *Democracy, Governance, and Economic Performance: Theory and Evidence*. MIT Press
- Fine, B (2003). *Neither the Washington nor the post-Washington consensus: An introduction in Development Policy in the Twenty-First Century* (Routledge Studies in Development Economics), Routledge
- Garman. C, Haggard, S and Willis.E(2001). Fiscal Decentralization: A Political Theory with Latin American Cases. *World Politics* 53:205–36.
- Gisselquist, Rachel M. (2012): *Good governance as a concept, and why this matters for development policy*, WIDER Working Paper, No. 2012/30, ISBN 978-92-9230-493-5, The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), Helsinki
- Glaeser.E, Porta. R, Lopez-De-SilanES. F (2004), *Do Institutions Cause Growth? Journal of Economic Growth*, 9, 271-303.
- Grindle. M (2004) Good Enough Governance: Poverty Reduction a Reform in Developing Countries, *An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 17, No. 4.
- Grindle. M (2010) *Good Governance: The Inflation of an Idea*, CID Working Paper No. 202 October 2010
- Grindle.MS (2007) Good Enough Governance Revisited, *Development Policy Review*, 2007, 25 (5): 553-574.
- Halperin MH, Siegle JT, Weinstein MM. (2004). *The Democracy Advantage: How Democracies Promote Prosperity and Peace*. New York: Routledge
- Harrison, G (2005) the World Bank, Governance and Theories of

Political Action in Africa, *BJPIR*, VOL 7, 240–260

Hewitt de Alca'ntara. C (1998) Uses and abuses of the concept of governance, Blackwell Publisher.

Hodge.A, Shankar.S, Rao. DSP, Duhs. A (2011) Exploring the Links between Corruption and Growth, *Review of Development Economics*, 15(3), 474–490.

Hout. W (2007) *The Politics of Aid Selectivity: Good Governance Criteria in World Bank, U.S. and Dutch Development Assistance* (Routledge Studies in Development Economics), New York: Routledge.

Hout. W (2009). Development and governance: an uneasy relationship. In Hout. W, Robison. R (Editors). *Governance and the Depoliticisation of Development*

Hout. W, Robison. R (2009) Development and the politics of governance: framework for analysis in: Hout. W, Robison. R (Editors) *Governance and the Depoliticisation of Development* (Routledge/GARNET series) New York: Routledge.

Hout. W, Robison. R (Editors) (2009), *Governance and the Depoliticisation of Development* (Routledge/GARNET series) New York: Routledge.

Hughes.O. E (1998). *Public management and administration: an introduction*.

IMF (1998) *The IMF and Good Governance, Transparency International (France)*, Paris, January 21.

Isham J, Kaufmann D, Pritchett LH. 1997. *Civil liberties, democracy, and the performance of government projects*. World Bank Econ. Rev. 11:219–42

Kaufmann. D & Kraay. A (2002) Growth without Governance,

Economía, Volume 3, Number 1, Fall 2002, pp. 169-229

Kaufmann. D (2003) *Rethinking Governance Empirical Lessons Challenge Orthodoxy*, Discussion Draft March 11th, 2003.

Kaufmann. D, Kraay. A, Mastruzzi. M (2010) *the Worldwide Governance Indicators*, Policy Research Working Paper 5430.

Kaufmann. D, Kraay. A, Zoido-Lobaton, P (1999). *Governance Matters*. The World Bank Development Research Group, POLICY RESEARCH WORKING PAPER 2196

Keefer. PH & Knack. S (1997) WHY DON'T POOR COUNTRIES CATCH UP? A CROSS-NATIONAL TEST OF AN INSTITUTIONAL EXPLANATION, *Economic Inquiry*, Vol. XXXV, July 1997, 590-602

Kelly. M (1999) The Socioeconomic Impacts of Structural Adjustment, *International Studies Quarterly* (1999) 43, 533-552.

Khan.MH (1998) *The Role of Civil Society and Patron-Client Networks in the Analysis of Corruption* in OECD/UNDP ed. *Corruption and Integrity Improvement Initiatives in Developing Countries*. New York: UNDP, Management Development and Governance Division,

Khan.MH (2005) Markets, states and democracy: Patron-client networks and the case for democracy in developing countries. *Democratization*, 12:5, 704-724,

Khan.MH (2007) *Governance, Economic Growth and Development since the 1960s*, DESA Working Paper No. 54 ST/ESA/2007/DWP/54

Khan.MH (2009) *Governance, Growth and Poverty Reduction*, DESA Working Paper No. 75 ST/ESA/2009/DWP/75

Knack, S and Keefer, P (2003). *Institutions and Economic*

Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures in Knack, S (ed). *Democracy, governance, and growth*. The University of Michigan Press

Knack.S (2001) Aid Dependence and the Quality of Governance: Cross-Country Empirical Tests, *Southern Economic Journal*, Vol. 68, No. 2 (Oct. 2001), pp. 310-329.

Knack.S (2003). *Democracy, governance, and growth*. The University of Michigan Press

Kohli. A (2004) *STATE-DIRECTED DEVELOPMENT: Political Power and Industrialization in the Global Periphery*, Cambridge University Press.

Kohli. A (2003). Democracy and development: Trends and prospects. In Kohli. A, Moon. CH, Sørensen. G (Ed.). *States, markets, and just growth Development in the twenty-first century*, United Nations University Press.

Kohli. A, Moon. CH, Sørensen. G (Ed.), (2003) *States, markets, and just growth Development in the twenty-first century*, United Nations University Press.

Kulshreshtha, P. (2008), Public sector governance reform: the World Bank's framework, *International Journal of Public Sector Management*, Vol. 21 No. 5, pp. 556-567

Kurtz.M & Schrank.A (2007), Growth and Governance: Models, Measures, and Mechanisms, *The Journal of Politics*, Vol. 69, No. 2, May 2007, pp. 538–554.

Kurzman. CH, Werum. R, Burkhart.RE (2002), Democracy's Effect on Economic Growth: A Pooled Time-Series, Analysis, 1951-1980, *Comparative International Development*, Spring 2002, Vol. 37, No. 1, pp. 3-33.

Leff. NH (1964) Economic Development through Bureaucratic

- Corruption, *American Behavioral Scientist*, 1964 8: 8. DOI: 10.1177/000276426400800303
- Me'ndez. F & Sepu'lveda. F (2006), Corruption, growth and political regimes: Cross country evidence, *European Journal of Political Economy* Vol. 22 (2006) 82 – 98.
- Mira.R & Hammadache.A (2017) Good Governance and Economic Growth: A Contribution to the Institutional Debate about State Failure in Middle East and North Africa, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11:3, 107-120, DOI: 10.1080/25765949.2017.12023313.
- Moore. M (2001) Political Underdevelopment: What causes 'bad governance', *Public Management Review*, 3:3, 385-418?
- Nanda. VP (2006), The "Good Governance" Concept Revisited, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 603, Law, Society, and Democracy: Comparative Perspectives (Jan. 2006), pp. 269-283
- Nguyen. C, Giang. L, Tran. AN, Thanh. H (2019) Do Good Governance and Public Administration Improve Economic Growth and Poverty Reduction? The Case of Vietnam, *International Public Management Journal*, DOI: 10.1080/10967494.2019.1592793
- Ottaway.M (2002) Rebuilding State Institutions in Collapsed States, *Development and Change* 33(5): 1001–1023.
- Page. J (1994) The East Asian Miracle: Four Lessons for Development policy in *NBER Macroeconomics Annual* 1994, Volume 9
- Peet.R & Hartwick, E (2015). *Theories of Development: Contentions, Arguments, Alternatives*. The Guilford Press
- Pellegrini. L & Gerlagh, R (2004) Corruption's Effect on Growth

- and its Transmission Channels, *KYKLOS*, Vol. 57 – 2004 – Fasc. 3, 429–456
- Pender.J (2001) From 'Structural Adjustment' to 'Comprehensive Development Framework': Conditionality Transformed? *Third World Quarterly*, Vol. 22, No. 3 (Jun. 2001), pp. 397-411.
- Przeworski. A & Limongi. F (1993) Political Regimes and Economic Growth, *Journal of Economic Perspectives*—Volume 7, Number 3—summer 1993—Pages 51
- Przeworski. A (1993) The Last Instance: Are Institutions the Primary Cause of Economic Development? *European Journal of Sociology / Volume 45 / Issue 02 / August 2004*, pp 165 – 188
- Przeworski. A. Alvarez, M. E, Cheibub, J, A. Limongi.F (2000). *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950–1990*. Cambridge University Press
- Raza.SA, Shah.N, Arif. I (2019) Relationship between FDI and Economic Growth in the Presence of Good Governance System: Evidence from OECD Countries, *Global Business Review* 1–19.
- Robison. R (2009), Strange bedfellows: political alliances in the making of neo-liberal governance in Hout. W, Robison. R (Editors) *Governance and the Depoliticisation of Development* (Routledge/GARNET series) New York: Routledge
- Rock. MR & Bonnett. H (2004) The Comparative Politics of Corruption: Accounting for the East Asian Paradox in Empirical Studies of Corruption, Growth and Investment, *World Development* Vol. 32, No. 6, pp. 999–1017
- Rodrik, D(Ed). (2003). *In search of prosperity: analytic narratives on economic*. Princeton University Press
- Rodrik. D, (2006) Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's

"Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform", *Journal of Economic Literature*, Vol. 44, No. 4 (Dec. 2006), pp. 973-987.

Rodrik. D, SUBRAMANIAN.A, TREBBI. F (2004) Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development, *Journal of Economic Growth*, 9, 131-165

Saad-Filho.A (2011) Growth, Poverty and Inequality: Policies and Debates from the (Post) Washington Consensus to Inclusive Growth, *Indian Journal of Human Development*, Vol. 5, No. 2.

Sangmpam. S.N (2007) Politics Rules: The False Primacy of Institutions in Developing Countries, *POLITICAL STUDIES: 2007 VOL 55*, 201 – 224.

Sarwar Lateef. K (2016) *Evolution of The World Bank's thinking on Governance*, World Bank.

Soifer, H.D(2015). *State Building in Latin America*. New York: Cambridge University Press

Stiglitz. J (1998a) *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, the 1998 WIDER Annual Lecture (Helsinki, Finland)

Stiglitz. J (1998b) *Redefining the role of the state: What Should It Do? How Should It Do It? And How Should These Decisions Be Made?* paper presented at the tenth anniversary of MITI research institute, Tokyo, March 1998.

Stokke. O. (Ed.), (1995) *Aid and Political Conditionality*, Frank Cass, London

Tavares, J & Wacziarg, R, (2001). How democracy affects growth. *European Economic Review*, Elsevier, vol. 45(8), pages 1341-1378, August.

- UNDP (1997). *Governance for sustainable human development*. United Nations Development Programme, New York, USA
- Weiss.TG (2000) Governance, good governance and global governance: Conceptual and actual challenges, *Third World Quarterly*, 21:5, 795-814,
- Williamson. J (2000) What Should the World Bank Think about the Washington Consensus? *The World Bank Research Observer*, Vol 15, no. 2 (August 2000), pp. 251-64.
- Woods. N (2000) The Challenge of Good Governance for the IMF and the World Bank Themselves, *World Development* Vol. 28, No. 5, pp. 823±841
- World Bank (1989) *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*, Washington, D.C: World Bank.
- World Bank (1991a) *Managing Development: The Governance Dimension*, Washington, D.C: World Bank.
- World Bank (1991b) *The Challenge of Development, World Development Report*. Published for the World Bank Oxford University Press.
- World Bank (1992) *Governance and development*, Washington, D.C: World Bank.
- World Bank (1994) *Governance: The World Bank's Experience*, Washington, D.C: World Bank.
- World Bank (1996). *The World Bank participation sourcebook*. Washington, D.C: World Bank.
- World Bank (1997) *the state in a changing world*, Published for the World Bank Oxford University Press.
- World Bank (2000). *Anticorruption in Transition a Contribution to the Policy Debate*. Washington, D.C: World Bank.

World Bank (2002) *Building Institutions for Markets*, Published for the World Bank Oxford University Press.

World Bank (2007), *Governance Matters, 2007: Worldwide Governance Indicators 1996-2006*, Washington D.C: World Bank

Zhuravskaya, E. V. (2000). Incentives to Provide Local Public Goods: Fiscal Federalism: Russian Style. RECEP Working Paper 1998/*Journal of Public Economics*

Translated References into English

1. Andrews, Matthew; Lent Pritchett and Michael Woolcock (2019). *Building State Capability, Evidence, Analysis, Action*. Tehran: Rozena [In Persian]
2. Ottaway, Marina (2007). *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*. Saeed Mirtorabi. Tehran: Qoms [In Persian]
3. Brooker, Paul (2004). *Non-Democratic Regimes: Theory, Government and Politics (Comparative Government and Politics)*. Alireza Samiei Esfahani. Tehran: Kavir [In Persian]
4. Plattner, Mark (2001). *On Governance in the North et al. In Pursuit of Good Governance*. Mehdi Moghadari. Tehran: Negah Moasar [In Persian]
5. Peet, Richard; Hartwick, Elaine (2005). *Theories of Development*. Mottafi Azkia, Reza Safari Shali and Esmail Rahmanpour. Tehran: Loya [In Persian]
6. Chang, Ha-Joon (2019). *The East Asian Development Experience*. Leila Sadat Fatemi Nasab. Tehran: Salesh [In Persian]
7. Roderick, Danny (1998). *On Governance. In North et al. In Pursuit of Good Governance*. Mehdi Moghadari. Tehran:

Contemporary Perspective [In Persian]

8. Fukuyama, Francis (1998). *Political Order and Political Decay*, Tehran: Rozena
9. North, Douglas (1998). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Mohammad Reza Moeini. Tehran: Program and Budget Organization Publications [In Persian]
10. North, Douglas; Ajamoglu, Darun; Fukuyama, Francis; Roderick, Danny (1998). *In Pursuit of Good Governance*. Mehdi Moghadari. Tehran: Contemporary Perspective [In Persian]
11. Huntington, Samuel (1991). *Political Order in Changing Societies*. Mohsen Salasi. Tehran: Elm Publishing [In Persian]

استناد به این مقاله: امیدی، مهدی. (۱۴۰۴). حکمرانی خوب: در باب کارایی نظری و عملیاتی یک مفهوم، دولت‌پژوهی، ۱۱ (۴۳)، ۱-۵۰

doi: 10.22054/tssq.2026.85628.1659

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License